

УДК 340

Бруцька Тетяна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Бруцкая Татьяна Анатольевна

*кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры права
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко*

Brutska Tetyana

PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of Law

Ivan Franko Zhytomyr State University

ORCID: 0000-0001-5733-3015

Бакало Лілія Олегівна

*адвокат, аспірантка кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Бакало Лилия Олеговна

*адвокат, аспирантка кафедры конституционного права и правосудия
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова*

Bakalo Liliia

lawyer, graduate student of the Department of Constitutional Law and Justice

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

ORCID: 0000-0002-2948-3945

Музика Марія Петрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національна академія
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

Музыка Мария Петровна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры теории права и уголовно-процессуальной деятельности

Национальная академия

Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

Muzyka Mariia

PhD in Law, Associate Professor of the Department of

Theory of Law and Criminal Procedure

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the

State Border Guard Service of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4933-7101

**ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В
УКРАЇНІ**

**ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЕНКА И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В
УКРАИНЕ**

**LEGAL PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS AND ITS
IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Анотація. Питання забезпечення прав дітей є одним з найбільш важливих напрямків юридичної науки. На сьогодні формування основ захищеності прав, свобод та інтересів підростаючого покоління є пріоритетним завданням держави. Складні соціально-економічні, воєнно-політичні та епідеміологічні проблеми змушують зосередити зусилля на аналізі та узагальненні основ, які визначають алгоритм правового захисту прав дітей і його реалізацію в Україні. У статті визначено міжнародні документи та акти національного законодавства, на підставі яких формуються основи правового захисту прав дітей в Україні. Наголошено на необхідності вирішення питань ювенальної пробації, соціального

сирітства, реалізації прав дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах та потребують допомоги. Особливої уваги заслуговує процес правового, соціального, житлового забезпечення дітей, які перебувають в районі проведення ООС. За результатами дослідження сформовано перелік ключових позицій, які характеризують основи правового захисту дітей в сучасній Україні. Незважаючи на широкий спектр нормативно-правової регламентації, питання законодавчого забезпечення правового статусу дітей в Україні не є повністю вирішеним. Завдяки плідній роботі уповноважених органів (органів державної влади та їх представників, органів опіки та піклування, соціальних служб), батьків та дітей можливо досягнути високого рівня соціальної захищеності, вчасно реагувати на соціальні ризики та виклики, які виникають у сучасному суспільстві. Злагодаженість та взаємодія ключових суб'єктів є необхідною складовою процесу правового захисту прав дітей. За умови чіткого дотримання передбачених законодавством положень, реалізації міжнародних стандартів та програмних документів, прийнятих на найвищому рівні, можливе суттєве покращення стану правового забезпечення прав дітей в Україні.

Ключові слова: *права дітей, законодавча база, механізм захисту, соціальна захищеність.*

Анотація. *Вопрос обеспечения прав детей является одним из наиболее важных направлений юридической науки. На сегодня формирование основ защищенности прав, свобод и интересов подрастающего поколения является приоритетной задачей государства. Сложные социально-экономические, военно-политические и эпидемиологические проблемы заставляют сосредоточить усилия на анализе и обобщении основ, которые определяют алгоритм правовой защиты прав детей и его реализацию в Украине. В статье определены*

международные документы и акты национального законодательства, на основании которых формируются основы правовой защиты прав детей в Украине. Отмечена необходимость решения вопросов ювенальной пробации, социального сиротства, реализации прав детей, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах и нуждающихся в помощи. Отдельного внимания заслуживает процесс правового, социального, жилищного обеспечения детей, находящихся в районе проведения ООС. По результатам исследования сформирован перечень ключевых позиций, характеризующих основы правовой защиты детей в современной Украине. Несмотря на широкий спектр нормативно-правовой регламентации, вопросы законодательного обеспечения правового статуса детей в Украине не является полностью решением. Благодаря плодотворной работе уполномоченных органов (органов государственной власти и их представителей, органов опеки и попечительства, социальных служб), родителей и детей можно достичь высокого уровня социальной защищенности, своевременно реагировать на социальные риски и вызовы, которые возникают в современном обществе. Слаженность и взаимодействие ключевых субъектов является необходимой составляющей процесса правовой защиты прав детей. При условии четкого соблюдения предусмотренных законодательством положений, реализации международных стандартов и программных документов, принятых на высшем уровне, возможно существенное улучшение состояния правового обеспечения прав детей в Украине.

Ключевые слова: *права детей, законодательная база, механизм защиты, социальная защищенность.*

Summary. *The issue of ensuring children's rights is one of the most important areas of legal science. Today, the formation of the foundations for the protection of the rights, freedoms and interests of the younger generation is a*

priority of the state. Complex socio-economic, military-political and epidemiological problems force to focus efforts on the analysis and generalized bases that determine the algorithm of legal protection of children's rights and its implementation in Ukraine. The article identifies international documents and acts of national legislation, on the basis of which the foundations of legal protection of children's rights in Ukraine are formed. Emphasis was placed on the need to address issues of juvenile probation, social orphanhood, and the realization of the rights of children who find themselves in difficult life circumstances and in need of assistance. The process of legal, social, housing provision of children who are in the area of environmental protection deserves special attention. According to the results of the study, a list of key positions that characterize the basics of legal protection of children in modern Ukraine has been formed. Despite the wide range of legal regulations, the issue of legislative support of the legal status of children in Ukraine is not a complete solution. Thanks to the fruitful work of authorized bodies (public authorities and their representatives, guardianship authorities, social services), parents and children it is possible to achieve a high level of social protection, timely respond to social risks and challenges that arise in modern society. Coherence and interaction of key actors is a necessary component of the process of legal protection of children's rights. Subject to strict compliance with the provisions of the law, the implementation of international standards and policy documents adopted at the highest level, it is possible to significantly improve the legal status of children's rights in Ukraine.

Key words: children's rights, legal framework, protection mechanism, social security.

Постановка проблеми. Розкриття правових аспектів захисту прав дитини є одним з найактуальніших напрямів вітчизняної науки. Формування сприятливих умов для розвитку дитинства, гарантування та

забезпечення основоположних прав дитини є загальнонаціональним пріоритетом, що визначає зміст та спрямованість діяльності держави. Створення основ для захисту широкого спектру можливостей дітей, формування чіткого механізму їх забезпечення вимагає детального та послідовного аналізу теоретико-прикладних аспектів регламентації суспільних відносин у вказаній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення прав дітей, узагальнення інформації щодо проблемних аспектів гарантування захисту їх інтересів стало об'єктом вивчення багатьох вчених, зокрема ґрунтовні дослідження у такому напрямку проводять М. Бочан, Л. Тарасенко, Х. Приходько, Л. Лабенська, А. Дакал та багато інших. Порухнене питання висвітлюється у нормативно-правових документах: міжнародних конвенціях, Законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Стан забезпечення прав людини знаходиться на щоденному контролі Міністерства соціальної політики та Уповноваженого Верховної ради з прав людини, за результатами чого складаються відповідні матеріали та вживаються необхідні заходи реагування.

Разом із тим, на сьогодні залишається невирішеним ряд питань, пов'язаних із соціальним захистом дітей, наданням їм житла, вирішення труднощів, які є в українських сім'ях, особливо у зоні проведення ООС. Ці та інші обставини змушують постійно проводити додаткові наукові пошуки з метою створення дієвого механізму забезпечення прав дитини у складних соціально-економічних та воєнно-політичних умовах.

Метою статті є окреслення нормативно-теоретичних аспектів правового захисту прав дитини та визначення проблемних ділянок у їх забезпеченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права дитини в Україні регламентуються багатьма нормативно-правовими актами, що свідчить про підвищену увагу до питання захисту прав та інтересів дітей.

Під правами дітей у юридичній науці розуміють «права людини стосовно дітей», тобто, можливості, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку [1].

Попри те, що суб'єктивні права людини значною мірою визначають змістовне наповнення «прав дитини», їх потрібно розмежовувати, адже існують певні відмінності у правовому регулюванні, здатності набувати тих чи інших прав залежно від віку тощо. Нормативні основи правового захисту прав дітей в Україні закладені як у міжнародних документах, які ратифіковані Україною, так і актах національного законодавства.

Підвалини правового забезпечення, спрямованого на всебічну підтримку та гарантування прав дітей, закладено у Декларації прав дитини, прийнято резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. Усвідомлюючи необхідність спеціальної охорони, піклування та захисту прав людини документ зафіксував основні 10 принципів, зокрема щодо: використання проголошених у Декларації прав без будь-яких форм дискримінації; користування дитиною особливим захистом і можливостями для нормального здорового розвитку; надання спеціального лікування освіти та догляду для фізично, розумово або соціально неповноцінних дітей; користування благами соціального забезпечення, отримання нормального харчування, житла, медичних послуг; зростання дитини під опікою та доглядом батьків у атмосфері моральної і матеріальної безпеки; отримання освіти; захисту від дискримінації; першочерговості надання допомоги та захисту; захисту від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації [2].

Таким чином, документ започаткував встановлення особливого статусу дітям, які потребують широкої підтримки та допомоги у

соціальної, сімейної, культурної, житлової та багатьох інших сферах. Порухення вказаних принципів є неприпустимою дією, що передбачає відповідну відповідальність згідно з нормами діючого в державі законодавства.

Одним з найбільш значимих правових документів, прийнятих на міжнародному рівні, що торкається питання забезпечення та захисту прав дитини, є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989. Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції та ін. Документ містить позиції щодо необхідності гарантування захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образ чи зловживань, економічної експлуатації, захисту права дитини на збереження індивідуальності, на громадянство, ім'я та сімейні зв'язки [3].

Вищезгаданий документ став ключовим актом правової регламентації прав дитини, у якому відзначено необхідність їх забезпечення та закріплено основоположні права дітей. Ратифікувавши вказану Конвенцію у 1991 році, Україна взяла зобов'язання дотримуватися позицій, визнаних на міжнародному рівні та схвалених світовою спільнотою щодо формування гармонійного середовища для розвитку дітей.

На національному рівні основи правового захисту прав і свобод дітей висвітлюються у Конституції України [4], Сімейному кодексі України [5], Законі України «Про охорону дитинства» [6] та Цивільному кодексі України [7].

Формуючи Основний Закон держави – Конституцію України, законодавцями закріплено та визнано основоположні права, свободи та

інтереси дитини, які повинні мати всебічний правовий захист, відповідати потребам дітей в Україні.

У Конституції України закріплено положення щодо загальних гарантій захисту прав дитинства. Конституція визначає підвалину захисту прав і свобод дітей, гарантуючи їм основоположні права (на життя, особисту недоторканість, безпеку тощо), надаючи можливість вільного розвитку, отримання освітніх, соціальних, культурних послуг відповідно до закону [4].

Таким чином, Конституцією України як актом найвищої юридичної сили закріплено перелік найважливіших прав, які повинні бути гарантовані дитині, покладено обов'язок щодо їх захисту уповноваженими органами та структурами.

Значної уваги заслуговує огляд правовідносин, які виникають у сім'ї, яка є середовищем виховання дитини, місцем, де формуються світоглядні орієнтири та цінності. Вказані правовідносини поставлені під охорону Сімейним кодексом України, окремі розділи якого присвячені регулюванню відносин між батьками та дітьми, правовому статусу та охороні прав дітей у сім'ї, захисту їх інтересів та забезпеченню належного виховання.

Сімейний кодекс України визначає, що мати та батько мають рівні права і обов'язки щодо дитини, у свою чергу, встановлена рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків. За ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків настає відповідальність, передбачена законом (наприклад, позбавлення їх батьківських прав) [5].

Перелік документів, які регламентують гарантування права на свободу, особисту недоторканість, захист гідності дітей включає, зокрема, Закон України «Про охорону дитинства», яким передбачено захист дітей від усіх форм насильства [6]. Документом визначено необхідність

дотримання принципів взаємоповаги, справедливості і неможливості приниження честі та гідності дитини.

Важливою є позиція М. Бочан щодо того, що правові механізми захисту прав та інтересів дітей повинні мати реальний, а не декларативний характер, застосовувати підхід до дитини як рівноправного члена суспільства [8].

Дійсно, українське законодавство у сфері захисту прав дітей перейняло та використало міжнародний досвід регулювання вказаних правовідносин. Яскравим підтвердженням цьому є ратифікація міжнародних документів та використання їх при створенні національного законодавства. Однак, без всебічної підтримки та фінансування вказані позиції не можуть бути повністю реалізовані.

На порядку денному профільного міністерства – Міністерства соціальної політики перебувають питання, які стосуються забезпечення прав дітей та потребують негайного вирішення, зокрема щодо: забезпечення права кожної дитини зростати і виховуватись у сімейному оточенні або наближеному до сімейного; забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; попередження соціального сирітства; організації роботи служб у справах дітей в умовах децентралізації [9].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Основи правового захисту людини визначені нормами міжнародного та національного законодавства, які регламентують ключові аспекти забезпечення прав, свобод та інтересів дітей в Україні. Конституція України, Сімейний кодекс та Закони України, що регулюють проблематику впровадження та ефективного використання правових механізмів гарантування прав дітей, заклали фундамент для позитивного вирішення основних проблем розвитку підростаючого покоління. Існуючі виклики сьогодення, пов'язані зі складною економічною, суспільно-політичною, соціальною обстановкою

не дають повною мірою забезпечити проголошені принципи та норми, які мають на меті захистити дітей від соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

У перспективі наступних розвідок передбачено створити покроковий алгоритм вирішення проблем у сфері забезпечення прав дітей, надання необхідного обсягу фінансування та державної підтримки, максимального забезпечення прав найбільш вразливих верств населення.

Література

1. Права дитини. Довідково-інформаційна платформа правових консультацій «WikiLegalAid». URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (дата звернення 10.09.2021).
2. Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 10.09.2021).
3. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 10.09.2021).
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.09.2021).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III (Редакція станом на 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.09.2021).

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (Редакція станом на 17.03.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення 10.09.2021).
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 14.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення 10.09.2021)
8. Бочан М.І. Проблеми захисту прав дитини в Україні. Актуальна юриспруденція: інтернет-конференція. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=937%3A251114-24&catid=109%3A1-1214&Itemid=135&lang=ru (дата звернення 10.09.2021).
9. Захист прав дітей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19236.html?PrintVersion> (дата звернення 10.09.2021)

References

1. The official site of the WikiLegalAid (2021), "The rights of the child. WikiLegalAid Legal Advice Reference Platform", available at: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (Accessed 10.09.2021).
2. The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (1959), "Declaration of the Rights of the Child, adopted by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) 20 November 1959", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 10.09.2021).
3. The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (1959), "Convention on the Rights of the Child", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 10.09.2021).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine", available <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 06.09.2021).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "Family Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10.09.2021).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On the protection of childhood", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (Accessed 10.09.2021).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "Civil Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (Accessed 10.09.2021).
8. Bochan, M.I. (2014), "Problems of protection of children's rights in Ukraine" Aktual'na iurysprudentsiia [Current jurisprudence], Naukovo-praktychna Internet-konferentsiia [Scientific and practical Internet conference], [Online], available at: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=937%3A251114-24&catid=109%3A1-1214&Itemid=135&lang=ru (Accessed 10.09.2021).
9. The official site of the Ministry of Social Policy (1959), "Protection of children's rights is one of the priorities of the Ministry of Social Policy", available at: <https://www.msp.gov.ua/news/19236.html?PrintVersion> (Accessed 10.09.2021) (Accessed 06.09.2021).